

ANDERSEN YA DA ÇİÇEKLERİ

HAZIRLAYAN

Çeviri: E. Bekar AKKURBAN

"Andersen masalları masal değildir" yargısı, ilk bakışta anlamsız gelebilir. Andersen'in folklorla yakından bağları olduğu kesindir ve bu bilgi birikimine pekçok şey borçludur. Yazar, içinde doğduğu ve birlikte yaşadığı halkın maddi ve manevi kültür birikiminden aldığı esinle masallarını oluşturmuştur. Phoenix ve Türkü Kuşu onun halkı ile arasındaki iletişimin birer örneği ve esin kaynağının göstergesidir. Türkü Kuşu'ndan alınan bir parça şöyledir:

"... küçük bir kuş, şarkı söyleyen, ötüşen, cıvıldaayan kuşların en sevimlisidir. Ardıç kuşunun çınlayan şakıması, insan yüreğinin sevecen sıcak çarpıntısı ve göçmen kuşların anavatandan duydukları sıla türkütüne gibi. Şarkı söyleyen kuş, dağların, vadilerin, tarlaların ve ormanların üzerinde süzülüyordu. O ölmüşüz türkü kuşuydu." 1

Andersen anılarını aktardığı kitaba "Yaşamın Masalı" adını vererek kendini de bir masal kahramanı olarak görür. Çirkin Ördek'in ardında evini ezilmiş küçük erkek çocuğu belirir. Sözlü gelenekte aktarılan anlatıların temalarından esinlenerek kurduğu veya kendi kendine oluşturduğu masalarda çevresindekilerin "küçük Hans-Christian" olarak tanıdıkları Andersen, kasabanın sokaklarında saltanat arabasıyla dolaşan bir küçük masal kahramanı imgesiyle özdeşleşir. O, kendini masalı yaşarken düşlemiştir. Haklıdır da. Kararsız ve sonuçsuz aşklarını bir masal kahramanı heyecanıyla yaşamıştır. Halk masallarında anlatı, öğüt verildikten sonra bi-

ter. Ne var ki Andersen'in yaşamı sonuçsuz bir masal izlenimi verir. Masal kahramanlığı, toplumdaki soyutlanmış tek başına yaşayan bu insanın en belirgin özelliğidir. Arkadaşı yoktur. Aşkları olgunlaşmamış duyguların sarmalandığı birer yumaktır. Birkaç mektuba sıkıştırılmış, sığdırılmış, zorlu yaşamı boyunca sevgisini daima yüreğinde taşıdığı sadakatsiz küçük sevgilinin aklında kalan birkaç görüntüsünden ibaret, anılarda kalmış, paylaşılmamış, sonuçsuz aşklar. Bütün masallarını yazın dünyasına yansıyan azapların ötesinde Hans Christian Andersen adlı duyarlı bir sanatçının yaşamının aktarıldığı anlatılar olarak değerlendirmek gerekmez mi?

İki kelime onun yeteneğini ve kadelerini özetlemeye yeterlidir:

"anlatıcı" ve "gezin". İlk masallarından biri olan Parmak Kız'da "masal anlatmayı bilen adam" ögesi belirir. Küçük İda'nın Çiçekleri'nde pekçok hikâye bilen ve çocuklara kağıttan oyuncaklar kesen "üniversiteli" görülür. Bu anlatıcı tipini diğer bir masalda resimli kitabının sayfalarını karıştırarak çocuklara hikâyeler anlatan yaşlı adam sürdürür. Bu tipin görevi masal anlatmaktır. Onbeş yaşına değin okuma yazma öğrenmeyen ve okumayı kendi çabasıyla öğrenen Andersen, masalarda halk dilini kullanır. Onda konuşmak daima yazmaktan önce gelir. İlk masallarında kendini daha rahat ifade edebilmek için yazı ve konuşma dilini birarada kullanır. Sonraları dili yavaş yavaş kıvraklaşır ve hayranlık uyandıran bir anlatım

teknigine ulaşır. Bu anlatımda tınlamalar, okuyucuya seslenişler, geriye dönüşler, olayı bırakılan yerden yeniden anlatmaya başlamalar, duygu yoğunlukları gibi öğeler dile benzersiz bir canlılık katar ve onu yazarın yeteneğini sergileyen en önemli araç haline dönüştürür.

Bu biçim, okuyucunun beğenisini de yönlendirir. Andersen çocuklar için anlatılar üreten bir yazar olmayı istemiş bununla birlikte ısrarlı niyetlerinin ulaşacağı hedefleri engellemekten kaçınmıştır. Küçük İda'nın Çiçekleri adlı masalı için şunları yazmıştır: "Ben bu masalı ayrı bir kitap halinde yayınlasaydım daha büyük bir beğeni toplardım. Buna rağmen bağlanmış diğer masaların arasına katmayı uygun gördüm. Daha önce yazdığım masaların herbiri bu masaldan daha çok çocuklara yöneliktir, bu masalda ancak yetişkinler derinlerde gizlenen anlama ulaşabilirler. Bununla birlikte çocukların da hoşlanacağını ve sadece dikkatle değerlendirilecek sonuç bölümünün dahi daha onları etkileyeceğini düşündüm."

Andersen'in ilk masaları çocuklukta duyduklarının yeniden biçimlendirilmesiyle oluşur. Bu masallar Küçük Klaus ve Büyük Klaus, Prenses ile Bezelye, Kralın Yeni Kıyafeti, Yaban Kuguları'dır. Bunların arasına küçük bir çocukla yapılan söyleyişiden alınan esinle doğmuş, hayal ürünü bir anlatı da girivermiştir: Küçük İda'nın Çiçekleri. Andersen zamanla geleneksel anlatımın boyunduruğundan kurtulur. İkinci kitabının adı "Çocuklara Maceralar" olacaktır. İzleyen kitabın adı yalnızca "Hikâyeler'dir.

Andersen basit bir derleyici değildir. Yazar için geleneksel anlatı, ilk eserlerini üretirken örnek alacağı sınırları gevşek ve belirsiz bir çerçeve oluşturursa da Andersen yetinmemiş daima sınırları aşmayı denemiş geleneksel yapıyı kırmıştır. Geleneksel masal, yaşamın beklenmedik, kararsız ve geriye döndüğü olmayan gidliğini izlemez. Olayları, olgula-

rı düzeltir, güçleri denkleştirir ve uygun, güven verici, rahatlatıcı kabullenilebilir bir sonuç önerir. Andersen'in masalı tam tersine güven ileri sürmez, arzularındaki sıkıcı durumlara baştan savmacı çözümler sunmaz ve güçleri denkleştirmeye yönelik rüyanın izdüşümü değildir. Kahramanı ulaşman beklenen yere ulaştırmaz ve özgürce hareket etmesini sağlayarak geleneksel anlatıdaki davranış kalıplarının dışına çıkmasına izin verir. Beklenmedik sonuçlara okuyucunun düşüncünü zorlar. "Çoban Prens"de prensesle evlenmesi beklenen prens, prensesin tutumuna tepki gösterir. Ülkesine döner; kapısını kapar; sürgünü çeker. Prensesi şamarıklıklarıyla kendi başına bırakır. 2

Anlatıların sayısı arttıkça Andersen masal ve hikâye türlerini birbirinden ayırmaya, sınırlarını ve alanlarını belirlemeye çalışır. Eserlerinin tümü anlatı sanatı, anlatımın değişik biçimleri üzerine yapılmış derin çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Masal türü hakkındaki özenli araştırmasına okuyucusunu da davet eder. Aynı anlatıya farklı zaman ve farklı düş derecelerini yerleştirir. Bu yöntemin uygulandığı ilk ve en başarılı masalardan biri Küçük İda'nın Çiçekleridir. İda ile üniversiteli'nin söyleyişinden anlatıcıya ulaşan bir macera doğar ve artık masalın yalnızca izleyicisi konumuna gelmiş İda'nın gözleri önünde gelişerek çiçeklerin ölümlüyle sonlanır. Ne var ki, hikâyenin İda'nın kuzenlerini de çağırdığı ölü gömme oyununda bitmesi nedeniyle gerçek bir sondan bahsedilemez. Masal içinde oyun anlatımı, masal içinde masal anlatımına eşdeğerdir.

Anlatıcı, üniversiteli ya da masalçı dede tipinin ardına gizlenmiştir. Bu gizlenmelerin en önemlisi ve en dikkat çekicisi gezgin tipi ardında olanıdır. Etrafındaki her olayı, her kişiyi gözlemleyen, yakalayan, beğene yerleştiren ve yeri gelince eserinde yansıtan Andersen'in yaşamı da sonsuz bir geçirdir. Ona göre gelip geçici herşeyin, mevsimlerin, ku-

gun, yaprağın, rüzgârın söylecek pekçok sözü iletcek pekçok haberi vardır: "Hu hu.. haydi gidin buradan... Yaz ve kış, benim gidiğim gibi, uçuşan kar tanelerinin, saçılan elma ağacı çiçeklerinin ve dökülen yaprakların gidiği gibi çeker giderler. Tıpkı insanların çekip gitmesi gibi." 3 Geleneksel anlatıda kahraman para kazanmak için yolculuğa çıkar. Varolan ancak kesinkes belirlenmemiş bir hedef seçilir. Andersen'in ilk masallarında sercersilik, başboşluk hissedilir:

"Hey arkadaş yolculuk nereye?

- Uçsuz bucaksız dünyaya" 4

Zamanla yolculuk düşüncesi önemini yitirir. Kuş, yaprak, rüzgâr ve anlatıcı uçsuz bucaksız dünyada masalı aramaya koyulurlar çünkü masal, gül tomurcuğu ya da iğne deliği gibi umulmadık bir köşeye gizlenmiş onları beklemektedir. Farkedilmezse ardında yalnızca nesnenin anlamsız, boş, ruhsuz dış görüntüsünü bırakır ve kaybolur gider. "Masal kapıyı çalmış olmalı, duyulmadı, içeri davet edilmedi ve çekip gitti. Onu arayacağım." 5

Masal nasıl tanınır? Hangi noktadan itibaren gevezelik anlatıya döndürür? Rüzgârın, yaprağın, kuşun, anlatıcının oraya buraya dağılmış saçılmış sözleri; bir çocuğun karmaşık, uçuşan, belirsiz, kararsız tanımları, mırıldanmaları nasıl olur da kişisi, teması ve akıcılığıyla sıcağın, albenili bir masala döndürür? Nesnenin görüntüsünden esinlenerek bir masal nasıl oluşur? Görüntü; çaydanlık, kurşun asker, gül, bezelye tanesi gibi anlatıcının düşüncesini ısrarla sorgulayan, akla takılan, belleği canlandırarak yaratıcılık mekanizmasını işleve geçiren ayrıcalıklı bir nesnedir. "Gölge"deki çiçekli pencere ya da "Karlara Kraliçesi"ndeki çiçek sandığı gibi...

Masaların doğabilmesi için görüntü yeterlidir. Nesneye dolaşmak ve onu hissetmek gerekir. Birbirini tamamlayan bu iki uyarıcı esinin özünü oluşturur. "Gül Perisi"nde küçük hasta çocuk yaşlı komşusuna şöyle söyler:

"Annem baktığınız herşey bir masala döndürülebilir ve dokunduğumuz herşeyden bir hikâye çıkarabilirsiniz der."

Dokunmak esinin somut yönüdür.

Andersen ham hayallerin adamı değildir. Blake ve Poe gibi garip, gerçek dışı dünyalarla ilgilenmez. Sisler, huzmeler ardından baktığı olayları sanatsal bir donukluk perdesi ile örtmez. Gerçekçidir. Çevresini tüm doğallığıyla gerçek ve maddi varlıklarından emin olmak için ele geçirip avuçlarının arasında hissedene değin yaklaşıp.

Şair olmak ilk kez gözlük takıp, "şimdi herşeyi rahatça görebiliyorum" diyen bir miyop gibi herşeyi kendi gerçekliğiyle görebilmektir. Uzaktan görmek de yeterli değildir. Nesneye mümkün olduğunca yaklaşmak gerekir. Pekçok masalın, ıleriye ulaşma, sınırları aşma dilagini açıkça ortaya koyan "kapıyı çalmak", "pencereyi açmak" gibi bir eylemden ivme alarak başladığını belirtmek şarttır değildir. "Gölge"de bilgin şöyle der: "Orada görülen tek canlı varlık benim gölgemdir. Çiçekler arasında ne de hoş! Kapı aralık. Gölge içeri süzülüp etrafı özenle gözden geçirmeli ve gördüklerini gelip bana anlatmalı. Evet iyi bir iş yapacaksun, gir haydi içeri!"

"İçeri girmek" bakışlarla başlayan ve paylaşılan ortamda devam eden süreçte bir başkasının teninde barındırdığı gizli yaşamına, görüntünün en derin noktasına ulaşmayı denemektir. Canlı cansız tüm varlıklar; en gösterişsiz, en alışılmadıkları dahi maddi görüntülerinin ötesinde bizleri kendine çeken ve şaşkına çeviren sırta sahiptirler. İzleyicinin kavrama yeteneğini zorlayan bu niteliği onlara sağlayan bir çeşit titreşimdir. Burada izleyici, içinde yaşadığı ortamı anlamaya çalışan, dikkatle gözlemleyen, etki ya da sosyal düzenin yanısıra duygu dolu ilişkilerin etkisini de hissederek gören çocuktur. Bu konuda hiçbir veri kitabı veya mistik anılara, dalgalanan hülyalara dayanmaksızın herhangi bir nesneden yola çıkılarak kuruluviren çocuk

oyunlarından daha aydınlatacaktır deşildir.

"Kocuk" Eilise bir yeşil yaprakla oynuyordu. Çünkü başka oyuncak yoktu.

Yaprakta bir delik açtı ve oradan güneşin deşilgişu yana baktı." 6

"Pencereleer çoęu zaman tñnden buz tutuyordu. O zaman sobanın tñerinde bakar paralar ısıtıp, sıcak parayı donmuş camın tñerine koyuyucaklardı.

Böylece hoş, yusuvarıak bir gözetleme deliği açıyordu." 7

Gözetleme isteğindeki bu katı tutum, neşneye yüklenen değer ve çocuk zekasının beşifettiği çoşum gerçeğinin derinlerde araştırılmamasını gerektiren ikinci evredir. Andersen için evrenin seneğliliği ne ortak bilinçte ne de kültürel olgulardadır. Canlılar ve cansız cisimler geğmişleri aracağıyla bizleri etekileri altına alırlar; ancak bu geğmiş tñrihi veriler değil nesnenin öşyaşanıdır. Andersen'e özğü "anı"nın doğan bu anlayışta saklıdır. O, tñrihe ya da destanlara dayanmaz. Esni kaynağını tñkesinin destanlarında köklendiren İskandinav masalları Seima Lagerlöf'den farklı olarak Andersen eserlerini Danimarka'nın geğmiş tñerine kurmaz. Tñrihi saşmelerin yeraldığı birkaç masalı beşer kaydetmiş denemeler kabutuşyle öğerilerdir demek gerekir. Andersen masalları İskandi zaman belirli bir mekñna beşiflenmiş seziliyordu, geleneksel temalar işleniyorsa da, bu anlatımın çeşitliliğini artırma amacını gütmek. Kay, kent, köşiler, kentliler, yaşantıları, adetleri İlgilin yoğunlaşmasına sağlasalar dehi tñrihe oldukları gibi yanıtılmaman öşesinde farklı bir değer kazanmazlar. Andersen folklor malzemelerine dayanan öşerler vermez. Geğmişe ne körü kördene bağdır ne de onu canlandırılmaya çalıştır. Geğmiş beşlenen öalemlerle alay etmeyi bilir. "Yaşanan günü ve tñrihi geğeği emurlandırmak" 8 için ortaşık karabasanından uyanmayı önerir gibi yaşanan güne tanıklık eder. Bellek deima canlıdır. Va-

rolmak geğmişte yeralmaktır ve evrendeki canlı cansız herşey geğmiş hatırlar ancak yalnızca kendi varlıklarını temsil ederler. Geğmiş varlığını bugünde sürdürür ve birey her an çocukluk deneyimlerini yeniden yaşar. Bu nedenle önemsenmeyen bazı işaretlere dikkat etmek yeterlidir. Kurşun askerini yeniden bulan genç adam onu tanımaz ama geğmişine ait bir anı kırıntısı yakalar ve bir anda çocukluk dönemini hisseder. Geğmiş ve gelecek beşiflenmiş erimmiştir. Zaman, kesinti ve ayrılıkları tamamiyla unutturamaz. Tam tersine bugünü geğmişe bağlamaya izin verir ve yetişkin yaşıta çocukluk dönemini yeniden yaşamayı sağlar. Gerçek şudur ki: Çocukluk Asla Bitmez Çocukluk bireyin yetişkin olana kadar mutlu yaşadığı ayrıcalık ve sıradışı bir dönem deşildir. Andersen çocukluktan yetişkinliğe geğiş tñrenlerini reddeder. Ona göre çocukluk yaşamın sürekliliğinde durmaksızın gelişir ve olgunlaşır. Kış mevsiminin ilkbaharda canlanacak tüm tohumları ve tñtleri beşemesi gibi yetişkin bireyde anılar yahn gerçekliğiyle çocukluk devresini barındırır, korur. "Kärler Kraliçesi"nde Andersen'in süreklilik ve birbirini tamamlama düşünöesinin yansıması Kay ve Gerda'nın uzun kış mevsimini sonunda öale tutuşup tarası, çiçek sandıklarını ve sandalyelerini yeniden bulmalarına bağlıdır.

"Orada iki yetişkin insan olarak oturuyorlardı. Yine de yürekleriyle çocuklardı. Mevsim yazdı. Sıcak ve kutsanmış yaz."

Yaşamın sürekliliğini hissetmek için bazı işaretlere duyarlı olmak gerekir. Öyle ayrıcalıklı anılar, öyle haberler ve bisi çeşkinme çeviren öyle araçlar vardır. Kif Çevre ölçüye tartıya gelmeyen insanı Tanrıya bağlayan ve ona varlığının sonusuzluğuna güvenmesini öneren, görmesini bilmeyenlerin göremeyeceği organizmalarla doludur. Masallarda melekler, periler, "yıldız" adıyla tanınan alev

yavrusu ışık parçacıkları gibi güçlükle duyumsanan soyut varlıkların yer aldığı görülür...

"... İnsan gözünün seçemeyeceği alevden ince, keten çiçeklerinin sayısınca küçük yaratıklar uçuşuyordu. Görülmeyen, küçük yaratıkların herbiri:

"Şarkı asla bitmez... En iyisi bu.. Bildiğim için mutluyum, diyordu.9

Bu aracı yaratıklar bazı öğelerle illenmiştir. Havayı "... ruhu ve bedeniyle acı çeken maddi bir aşkın tutsağı küçük Ondine ve ateşi hatırlatırlar.

Olaganlıklardan kendini kurtaracak denize geri dönerek değil ama havada eriyip aydınlığa uzanarak tüm varlığıyla yaşamın tadını çıkaracak, çünkü hava ve ateş; yanma olgusunun bu iki ögesi eşsiz ve sonsuz yaşamın kaynağıdır."

A Andersen masallarında ölüm de vardır. Körpeçik çocukları örseleyen acıklı sonlar Andersen'in ölümden söz etme merakının delilleridir. "Keten" adlı masalda olduğu gibi aynı anlatıda ölüm birkaç kez belirebilir. Keten, bitki halinden kumaşa döntüşürken bir kez ölür; kumaştan kâğıda döntüşürken ikinci kez ve nihayet buruşturulup ateşe atılırken üçüncü kez. Ölüm anında yaşama kaynaklık eden ve yazarın duyguculuğu biçimlendiren iki temel öge yeniden belirir: hava ve ateş. Ölüm aydınlanmadır; aydınlığın anı gelişi, ışığa doğru yükselmenin ta kendisi. Küçük kibritçi kız ölümde "gün ortasından aydınlık" mekânı görür. Sobada dev alevler arasında eriyen kurşun asker ve yanan dansçı kız örneğinde olduğu gibi diğer masal kahramanları da yokolma anında aynı göz kamaştırıcı parlaklığı yakalarlar: "... ve ertesi sabah hizmetçi kulları temizlerken onu küçük bir kurşun yürek biçiminde buldu; danseden kızdan geriye kalan puldu, o da kömür kadar karaydı." Küçük Ondine'in ölümü de aynıdır. "Küçük Ondine ölümü hissetmedi; güneş aydınlığını yaşıyordu." Bazen ışığa karışmış ölümün adı bile anılmaz: "Büyükanne Tanrı'nın güneşinin ışığın-

da oturuyordu" 10 Bu bir söz sanatı değildir. Görüntü, yürekten hissedilen bir düşüncüyü ifade eder. Andersen'e göre fiziki ölüm varlıkların devamlılığını ve yaşamın sürekliliğini sağlayan bir yandırma. Ölümle canlı, ışığa döntüşür ve kosmosa karışır.

".. bütün kâğıtlar ateşe atıldı. Nasil da alevleniyor... dedi. Aynı anda bir alev ketenin küçük mavi çiçeğinin asla ulaştıramayacağı bir yüksekliğe çıkmasını mı..." İşte dosdoğru güneşe ulaşayorum dedi" alev. 11

Bu geleneksel hristiyan inancındaki ruhun ölümsüzlüğü ve ikinci hayat görüşüne bağlılık olarak yorumlanamaz. Daha ziyade fiziki ölümün yadsınmasıdır. Alevler arasındaki kağıdın "şarkı asla bitmez" sözü gibi Phoenix ve Türkü Kuğu da ölümsüzlüğün sesidirler. Gerçekten hiçbir şey olmaz, hattâ en söz götürür, en geçici dönem olan çocukluk dahil. Yaşamın ve ölümlün kesinkes birbirinden ayrı olmaması gibi çocuklara ve yetişkinlere ait iki farklı dünya da yoktur. Yaşam aralıksız sürer gider. Kaynaşmanın ve sürekliliğin yazarı Andersen yaşamın ölümlü, çocukluğun yetişkinlikle çakıştığı noktadadır. Onun sayesinde, onunla beraber çocukluk ve yetişkinlik birbirine kavuşur ve evrende birbirleriyle kaynaşır.

NOTLAR

- * Essai Sur La Littérature Infantine. Les Éditions Grwires. Paris 1969. s. 48-59
1. L'oisseau Du Chant Populaire, Contes D'Andersen. Mercure de France. Paris 1943
2. Çoben Pren'nden
3. Rüsgar Valdemar Daae'nin Hikâyesini Anlatıyor'dan
4. Yol Arkadaşı'ndan
5. Kent Yamyor'dan
6. Yaban Kızı'ndan
7. Karlar Kraliçesi'nden
8. Sihirli Pabuçlar'dan
9. Keten'den
10. Karlar Kraliçesi'nden
11. Keten'den